

სვანეთი და კავკასიის მთიანეთი
SVANETI AND THE CAUCASUS MOUNTAINS

ზვიად კვიციანი
Zviad Kvitsiani

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
Ivane Javakhishvili Tbiisi State Unuversity

ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტი
Faculty of Humanities

საკვანძო სიტყვები: სვანეთი, კავკასიის მთიანეთი
Keywords: Svaneti, the Caucasus Mountains

უამრავ კულტურულ-ისტორიულ ფაქტორს შორის, რომლებიც წარმოშობენ კავკასიური კულტურული ურთიერთობის სხვადასხვა მიმართულებას, გამოიყოფა პირველადი – მკვიდრი ხასიათის მოვლენები. ასეთ მოვლენებს მიეკუთვნება უშუალო ტერიტორიული მეზობლობა და, აგრეთვე, გარკვეული გენეტიკური ნათესაობა, გამომჟღავნებელი ანთროპოლოგიური, ეთნოკულტურული და ენობრივი თვისებების სიახლოვეში (კვიციანი, 2009: 63-70). მეცნიერებაში მიღებულია საუბარი რეგიონის ხალხების პალეოკავკასიურ ერთობაზე, ე.ი. კავკასიური სუბსტრატის არსებობაზე, რომელიც საფუძვლად უდევს კავკასიურ ენობრივ ოჯახს. კავკასიონის მთიელთა პირველყოფილი კულტების შესწავლა აგრეთვე ამტკიცებს განსაზღვრულ ერთიანობას მატერიალური და სულიერი კულტურის სფეროში.

უკანასკნელ ხანებში წერილობითი წყაროების, არქეოლოგიური, ეთნოგრაფიული, ანთროპოლოგიური და სხვა მასალის მონაცემების შუქზე მტკიცდება დებულება იმის თაობაზე, რომ სვანებს უძველეს ხანასა და ადრეულ შუა საუკუნეებში უფრო ვრცელი ტერიტორია ეჭირათ, ვიდრე შემდგომ პერიოდში (ჩართოლანი, 1996: 12-145; Битадзе, 2002: 123; Джапаридзе, 1989: 34-123; კვიციანი და სხვა: 2015: 79). ეს შეეხება სვანეთის როგორც აღმოსავლეთისა და დასავლეთის, ისე ჩრდილოეთისა და სამხრეთის საზღვრებს. ამ მხრივ, განსაკუთრებული ინტერესის მომცველია და ნაკლებად შესწავლილი სვანთა კავკასიონის მთიელთა ურთიერთობები.

კავკასიონის მთიანეთში უხვად შემონახული მრავალფეროვანი კულტურული მემკვიდრეობის დარგობრივი მეცნიერული შესწავლის შედეგად, სადღეისოდ უკვე ცნობილია სვანეთის საპატო ადგილი და როლი არა მარტო კოლხურ, არამედ მთლიანად კავკასიის კულტურებს შორის. განსაკუთრებით საინტერესო ინფორმაციას იძლევა სვანეთის, რაჭისა და ლეჩხუმის არქეოლოგიური, ნუმისმატიკური ძეგლები (გ. ლორთქიფანიძე, და სხვ., 2008: 3-99). რელიგიურ-მითოლოგიური, ენობრივი, ეთნოგრაფიული და სხვა მასალები, მათი შედარებითი ანალიზი აშკარად მიგვითითებს ამ კულტურული მემკვიდრეობის ტიპოლოგიურ და ქრონოლოგიურ კავშირებზე არა მარტო კოლხეთის და მთლიანად კავკასიის, არამედ ძველი აღმოსავლეთისა და ანტიკური ხანის, ბერძნული სამყაროს კულტურ-

რებთან, რასაც, ბუნებრივია, საფუძვლად ედო მეზობელ და შორეულ რეგიონებთან სვანეთის ხანგრძლივი სავაჭრო-ეკონომიკური და კულტურული ურთიერთობები.

არქეოლოგიური მონაცემებით, კავკასიონის მთავარი ქედის მაღალმთიანი ზოლის სამეურნეო ათვისება ნეოლითის ხანაში იწყება (გრიგოლია, 1977: 156). უძველეს პერიოდებში სვანეთის კონტაქტები გარე სამყაროსთან ხორციელდებოდა ხევისპირა, გვერდითი და უღელტეხილებზე გამავალი გზებით, რომელთა რაოდენობა 50-ს აღემატება პერიოდებში პროტოყობანურ და ყობანურ ხანაში, როგორც ჩანს, ეს კონტაქტები უფრო ძლიერდება.

გვიანი ბრინჯაო-ადრერკინის ხანაში სვანეთი კავკასიის კულტურის სამთამადნო და მეტალურგიული წარმოების ძლიერი კერაა. მისი სიმძლავრე აღემატებოდა ლითონზე ადგილობრივ მოთხოვნილებას. ფერადი და იშვიათი ლითონებით ამარაგებდა კავკასიას და, შესაძლოა, უფრო შორეულ რეგიონებსაც.

სადღეისოდ ჩვენს ხელთ არსებული მასალები უფლებას გვაძლევს ვამტკიცოთ, რომ კავკასიის რეგიონის სავაჭრო-ეკონომიკური ურთიერთობებისათვის სვანეთს გააჩნია საკუთარი ბუნებრივი და სამეურნეო-ეკონომიკური ბაზა: მძლავრი სამთამადნო, მეტალურგიული და ხელოვნური წარმოება, სპილენძი, რკინა, ფერადი მადნეული და იშვიათი ლითონები, ძვირფასი ბუნვეული, ავეჯის დასამზადებლად საჭირო მერქანი, ფისი, ცვილი, თაფლი და სხვა სავაჭრო ნომენკლატურა, რითაც კავკასია, წინააზია და ბერძნული სამყარო იყო დაინტერესებული.

კავკასიონის მთიელებთან სვანეთის კავშირ-ურთიერთობებს ადასტურებს აგრეთვე შეხვედრები მითოლოგიურ და რელიგიურ ასპექტებში.

კოლხეთის მთიან ზოლში დაფიქსირებული ძველი სამიმოსვლო გზების მიმართულებების, გამტარუნარიანობის მონაცემებისა და არქეოლოგიური ძეგლების განლაგების შედარებითი ანალიზი მიგვანიშნებს, რომ, მთიანი ზოლის საგზაო სისტემების გამტარუნარიანობის სეზონური ხასიათის მიუხედავად, კავკასიონის მთაგრეხილთა ვისებური გამაერთიანებელი ხერხემლის ფუნქციასაც ასრულებდა, მის გარშემო მოსახლე ტომების ურთიერთობაში. ხოლო სვანეთი, გეოგრაფიული მდებარეობისა და კულტურული ნაკადების

მიმართულებათა შესაბამისად, „შემაერთებელი ხიდია“ კავკასიონის ქედის ორივე მხარის ქვეყნებისათვის.

მეცნიერებმა მშვენივრად იციან, რამდენად მყარია და მტკიცე კავკასიელი მთიელების საყოფაცხოვრებო წყობის ტრადიციები: მათი საცხოვრებლის ტიპები, შრომის იარაღების ფორმები, ტან-საცმლის ტიპები, სამკაულები, ორნამენტები და ა.შ. კავკასიის მთიანეთის ტერიტორიაზე ქართული წარმოშობის ტოპონიმები, ქართული (სვანური) ტიპის კოშკები.

ქართული (ქრისტიანული) მატერიალური ძეგლების არსებობა არ უნდა იყოს სვანთა და კავკასიონის მთიელთა მხოლოდ მეზობლური ურთიერთობის შედეგი, არამედ ეს ფაქტები მეტყველებენ ჩრდილოეთ კავკასიაში სვანური ეთნიკური ელემენტის არსებობაზე უძველესი დროიდან დღემდე. მხოლოდ ბალყარეთის რეგიონში დაფიქსირდა 90 ასეთი სვანური გვარი. ტოპოგრაფია ასეთია (ლაშკუდა, ჟაბოლარ, ლალვერ, ლაკრან, გაგიშ, და ა.შ. ყარაჩაიში 30 (უშგულანი, ხურზუკი, ლაბგვიარი, დალარ ბაჩა-ზოგი, თებერდა, კლუხორ ხატიფარა, სენტი, შუანგპინი და ა.შ.): ბოტაევი – კახიანი, გეკიევ – კახიანი, ებზეევი – არღვლიანი, ოთარლარ – დადეშქელიანი, ჟაბელარ – დადეშქელიანი, რახაილარ – რეხვიაშვილი, ქერმანოვ – ქურდანოვ – ქურდიანი, შახმურზაევი – გუჯეჯანი. შუანოვი – სვანის მხარე, ჩარკუიანოვი – ჩარკვიანი, ჭაპუევი – ჭაფარიძე, ხუბიევი – ხვიბლიანი, წულკიანოვი – წულუკიანი, მეჩიევ-მიმჩუევი – მიბჩუანი და სხვები.

ლიტერატურა:

აბდუშელიშვილი, მ. - Abdushelishvili, M. (1964). Antropologiya drevnego i sovremennogo naseleniya Gruzii. Tbilisi. [Абдушлишвили, М. Антропология древнего и современного населения Грузии. Тбилиси].

ალექსეევი, ვ. - Alekseyev, V. (1960). Nekotoryye problemy proiskhozhdeniya balkartsev i karachayevtsev v svete dannykh antropologii. MNS. Na'chik. [Алексеев, В. Некоторые проблемы происхождения балкарцев и карачаевцев в свете данных антропологии. МНС. Нальчик].

ალექსეევი, ვ. - Alekseyev, V. (1974). Proiskhozhdeniye narodov Kavkaza. Moskva. [Алексеев, В. Происхождение народов Кавказа. Москва].

ბითაძე, ლ. - Bitadze, L. (2002). Izmenchivost' nekotorykh izoantigennykh sistem

krovi u nasileniya kavkasioni. Tbilisi. [Битадзе, Л. Изменчивость некоторых изоантигенных систем крови у населения кавкасиони. Тбилиси].

- კვიციანი, ზ.** (1997). საქართველო-ჩრდილოეთ კავკასიის ხალხთა კულტურულ ურთიერთობათა ისტორიისათვის (სვანეთი და ყარაჩა-ბალყარეთი, კულტურის ისტორიის საკითხები. III. თბილისი: თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა.
- კვიციანი, ზ.** (1998). საქართველოს ჩრ. კავკასიის კულტურული ურთიერთობის ისტორიისათვის კომპლური კულტურა ყარაჩა-ბალყარეთში, კულტურის ისტორიისა და თეორიის საკითხები, IV. თბილისი: თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა.
- კვიციანი, ზ.** (1999). კომპლური კულტურა სვანეთსა და ყარაჩა-ბალყარეთში – თსუ კრებული „კულტურის ისტორიისა და თეორიის საკითხები“, V. თბილისი: თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა.
- კვიციანი, ზ.** (2000). საქართველო ჩრდილოეთ კავკასიის საკომუნიკაციო საშუალებები (სვანეთის სამიმოსვლო გზები), კულტურის ისტორიისა და თეორიის საკითხები, VIII. თბილისი: თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა.
- კვიციანი, ზ.** (2009). კავკასიონის უძველესი მოსახლეობის ისტორიისათვის (არქეოლოგიური და ანთროპოლოგიური მონაცემების შუქზე). ივანე ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის შრომები, 9.
- კვიციანი, ზ.** (2010). სვანთა (ქართველთა) ჩრ. კავკასიაში განსახლების ერთი საკითხისათვის. კულტურულ-საისტორიო ძიებანი. აკად. გ. ლორთქიფანიძის სამეცნიერო მოღვაწეობის 50 წლისთავისადმი მიძღვნილი კრებული. თბილისი: თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა.
- კრუპნოვი, ე.** - Krupnov, Ye. (1964). Drevneyshaya kul'tura Kavkaza i Kavkazskaya etnicheskaya obshnost' (K probleme proiskhozhdeniya korennykh narodov Kavkaza). SA, 1. [Крупнов, Е. Древнейшая культура Кавказа и Кавказская этническая обшность (К проблеме происхождения коренных народов Кавказа) СА, 1].
- მელიქიშვილი, გ.** (1965). საქართველოს კავკასიისა და მახლობელი აღმოსავლეთის უძველესი მოსახლეობის საკითხისათვის. „თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა“. თბილისი: თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა.

ჩართოლანი, შ. (1996). ძველი სვანეთი. თბილისი.

ჯაფარიძე, ო. - Dzhaparidze, O. (1989) Na zare etnokul'turnoy isstorii Kavkaza. Tbilisi.

[Джапаридзе, О. На заре этнокультурной истории Кавказа. Тбилиси].

ჯაფარიძე, ო. (1976). ქართველ ტომთა ეთნიკური ისტორიის საკითხისათვის. თბილისი: „თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა“.

Among many cultural-historical factors that give rise to different directions of Caucasian cultural relations, there are primary-indigenous events. Such phenomena include the immediate territorial neighbourhood as well as certain genetic kinships manifested in the closeness of anthropological, ethnocultural and linguistic traits. Science speaks of the Paleo-Caucasian unity of the peoples of the region, i.e. the existence of the Caucasian substratum, which is the basis of the Caucasian linguistic family. The study of the primitive cults of the Caucasus Mountains also affirms a definite unity in the field of material and spiritual culture.

In the light of the recent, written data, archaeological, ethnographic, anthropological and other material data, the statement that the Svans occupied a larger area in ancient times and the early Middle Ages than in later periods is confirmed. This applies to the eastern and western borders of Svaneti, as well as the northern and southern borders. Of particular interest in this regard is the little-studied relationship between the dwellers of the Svans' Caucasus Mountains.

As a result of the field scientific research of the richly preserved diverse cultural heritage in the Caucasus Mountains, the honourable place and role of Svaneti is already known not only among the Colchian but also among the Caucasian cultures as a whole. Archaeological, numismatic monuments of Svaneti, Racha and Lechkhumi provide especially interesting information; religious-mythological, linguistic, ethnographic and other materials. Their comparative analysis indicates the typological and chronological connections of this cultural heritage not only with the cultures of Colchis and the Caucasus as a whole but also with the cultures of the ancient East and ancient Greece, which are naturally based on long trade-economic and cultural relations of Svaneti.

According to archaeological data, the agricultural development of the highland strip of the main ridge of the Caucasus begins in the Neolithic period. In ancient times, Svaneti was in contact with the outside world through ravines, sidewalks, and overpasses, numbering more than 50. In the following periods, in the Proto-Koban and Koban eras, it seems that these contacts became stronger.

In the late Bronze and early Iron ages Svaneti was a stronghold of mining and metallurgical production of Caucasian culture. Its capacity exceeded the local demand for the metal. It supplied non-ferrous and rare metals to the Caucasus and possibly to more distant regions.

The materials available to us today allow us to prove that Svaneti has its own natural and economic base for trade and economic relations in the Caucasus region: powerful mining, metallurgical and artificial production, copper, iron, non-ferrous ores and rare metals, precious fur, Timber, resin, wax, honey and other trade nomenclatures, the Caucasus, Asia Minor and the Greek world were interested.

Meetings in mythological and religious aspects also confirm Svaneti's relations with the highlanders of the Caucasus Mountains.

A comparative analysis of the directions of the old traffic routes attested in the Kolkheti mountain strip based on the carrying capacity data and the location of archaeological sites, shows that despite the seasonal nature of the carrying capacity of the mountain strip road system, the Caucasus mountain range also functioned as a kind of joining spine in the relations of the tribes settled around it. While Svaneti, in terms of geographical location and cultural flows, is a "connecting bridge" for the countries located on both sides of the Caucasus.

Scientists are well aware of how solid and enduring the domestic order traditions of the Caucasian mountaineers are: the types of their dwellings, forms of tools, types of clothing, jewellery, ornaments, etc., toponyms of Georgian origin on the territory of the Caucasus Mountains, Georgian (Svan) type towers. The existence of Georgian (Christian) material monuments should not be only the result of neighbourly relations between the Svans and Caucasian highlanders. These facts show the existence of a Svan ethnic element in the North Caucasus from ancient times to the present day.

References:

- Abdushelishvili, M.** (1964). Antropologiya drevnego i sovremennogo naseleniya Gruzii. Tbilisi. [Абдушлишвили, М. Антропология древнего и современного населения Грузии. Тбилиси].
- Alekseyev, V.** (1960). Nekotoryye problemy proiskhozhdeniya balkartsev i karachayevtsev v svete dannyykh antropologii. MNS. Nal'chik. [Some problems of the origin of the Balkars and Karachais in the light of anthropological data. MNS. Nalchik].
- Alekseyev, V.** (1974). Proiskhozhdeniye narodov Kavkaza. Moskva. [The origin of the peoples of the Caucasus. Moscow].
- Bitadze, L.** (2002). Izmenchivost' nekotorykh izoantigennykh sistem krovi u nasileniya kavkasioni. Tbilisi. [Variability of some isoantigenic blood systems in the rape of Caucasians. Tbilisi].
- Chartolani, S.** (1996). dzveli svaneti. Tbilisi [Old Svaneti. Tbilisi].
- Dzhaparidze, O.** (1989) Na zare etnokul'turnoy istorii Kavkaza. Tbilisi. [At the dawn of the ethnocultural history of the Caucasus. Tbilisi].
- Jafaridze, O.** (1976). kartvel t'omta etnik'uri ist'oriis sak'itkhisatvis tbilisi: „TSU gamomcemloba“ [For the issue of ethnic history of Georgian tribes. Tbilisi: TSU Press].
- Krupnov, Ye.** (1964). Drevneyshaya kul'tura Kavkaza i Kavkazskaya etnicheskaya obshnost' (K probleme proiskhozhdeniya korennykh narodov Kavkaza) SA, 1. [The most ancient culture of the Caucasus and the Caucasian ethnic community (On the problem of the origin of the indigenous peoples of the Caucasus) CA, 1].
- Kvitsiani, Z.** (1997). sakartvelo-chrtiloet k'avk'asiis khalkhta k'ult'urul urtiertobata ist'oriisatvis (svaneti da q'aracha-balq'areti, k'ult'uris ist'oriis sak'itkhebi. III. Tbilisi: „TSU gamomtsemloba“. [For the History of Relations (Svaneti and Karachay-Balkar, Cultural History Issues. III. Tbilisi: TSU Press].
- Kvitsiani, Z.** (1998). sakartvelos cr. k'avk'asiis k'ult'urul urtiertobis Ist'oriisatvis k'oshk'uri
- Kvitsiani, Z.** (1999). k'oshk'uri k'ult'ura svanetsa da q'aracha-balq'aretshi. TSU k'rebuli „k'ult'uris ist'oriisa da teoriis sak'itkhebi“. V. Tbilisi: TSU gamomtsemloba. [Tower Culture in Svaneti and Karachay-Balkar. TSU Collection “Issues of Cultural History and Theory”. V. Tbilisi: TSU Press].

- Kvitsiani, z.** (2010). svanta (kartvelta) chr. k'avk'asiashi gansakhlebis erti sak'itkhisatvis. k'ult'urul-saist'orio dziebani. ak'ad. g. lortkipanidzis sametsniero moghvats'eobis 50 ts'listavisadmi midzghvnili k'rebuli. tbilisi: tbilisis universit'et'is gamomtsemloba. [One case of the Svans' (Georgians) settling in the North Caucasus. Cultural-historical research. Acad. Collection dedicated to the 50th anniversary of G. Lortkipanidze's scientific activity. Cultural-historical research. TSU Press].
- Melikishvili, G.** (1965). sakartvelos k'avk'asiisa da makhlobeli aghmosavletis udzvelesi mosakhleobis sak'itkhisatvis. Tbilisi: „TSU gamomtsemloba“ [For the issue of the ancient population of the Caucasus and the Near East. Tbilisi: TSU Press].